

Zarnigor SIROJOVA,
Buxoro dlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi
E-mail: r-xurramov@mail.ru

TISU dotsent v.b., PhD D.Eshmuratova taqrizi asosida

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA XOHISH-ISTAK MA'NOSINI IFODALOVCHI LEKSIK BIRLIKLARNING MILLIY-MADANIY XUSUSIYATLARI

Аннотация

Tilshunoslikda xohish-istak ma'nosi insonning ichki dunyosini, orzu-umidlarini, ehtiyojlarini va maqsadlarini ifodalashda muhim rol o'ynaydi. Xohish-istak ma'nosini ifodalovchi leksik birliklar har bir tilning o'ziga xos milliy-madaniy xususiyatlarini aks ettiradi. Ingliz va o'zbek tillarida xohish-istak ma'nosini ifodalovchi so'zlar va iboralar ham o'zining lingvistik, madaniy va ijtimoiy kontekstlariga ega. Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillarida xohish-istak ma'nosini ifodalovchi leksik birliklarning milliy-madaniy xususiyatlari taqqoslanadi va tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Sintaktik, usul, taqqoslash, tilshunoslik, kategoriya, ifodalash, o'xshashlik.

NATIONAL-CULTURAL FEATURES OF LEXICAL UNITS EXPRESSING THE MEANING OF WISH-DESIRE IN ENGLISH AND UZBEKISTAN

Annotation

In linguistics, the meaning of desire plays an important role in expressing a person's inner world, dreams, hopes, needs and goals. Lexical units expressing the meaning of desire reflect the national-cultural features of each language. Words and phrases expressing the meaning of desire in English and Uzbek also have their own linguistic, cultural and social contexts. This article compares and analyzes the national-cultural characteristics of lexical units expressing the meaning of desire in English and Uzbek.

Key words: Syntactic, method, comparison, linguistics, category, expression, similarity.

НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЛЕКСИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ, ВЫРАЖАЮЩИХ ЗНАЧЕНИЕ ЖЕЛАНИЯ В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация

В лингвистике значение желания играет важную роль в выражении внутреннего мира человека, мечтаний, потребностей и целей. Лексические единицы, выражающие значение желания, отражают уникальные национально-культурные особенности каждого языка. Слова и фразы, выражающие значение желания на английском и узбекском языках, также имеют свой языковой, культурный и социальный контекст. В данной статье сравниваются и анализируются национально-культурные особенности лексических единиц, выражающих значение желания в английском и узбекском языках.

Ключевые слова: Синтаксис, метод, сравнение, лингвистика, категория, выражение, аналогия.

Kirish. Barcha sohalarida bo'lgani kabi, ta'lim sohasidagi qilinayotgan islohatlar natijasi o'laroq, bugungi kunda har tomonlama mukammal, raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash davlatimiz oldidagi eng muhim, ustuvor vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. Shu jumladan O'zbekiston Respublikasining prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2021-yil 19-maydagi "O'zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-5117-son qarorida belgilangan vazifalar ijrosini ta'minlash maqsadida xorijiy tillarni o'qitish sohasida "bog'cha-maktab-oliy ta'lim tashkiloti-korxona" tamoyilidagi uzluksiz ta'lim zanjirini joriy etish maqsadida axolining barcha qatlamlariga mos bo'lgan tilni o'rganish bo'yicha uslubiyot va tavsiyalarni, darslik va o'quv materiallarini yaratish biz tilshunoslari oldidagi muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Bundan tashqari, yurtboshimizning ushbu qarorlarida muvofiq, bugungi kunda xorijiy tillarni puxta o'zlashtirish, tilning asosiy ko'nikmalarini shakllantirish uchun videorolik, o'yin, ko'ngilochar ko'rsatuv, filmlar va boshqa o'rgatuvchi kontent yaratilishini tashkillash ham ushbu qarorda tasdiqlandi [10].

Adabiyotlar tahlili. Tilshunos olimlar til va madaniyatni o'zida mujassamlashtiruvchi lingvomadaniyatshunoslik sohasining lisoniy tadqiqi masalalari bilan XX asrning 90-yillaridan shug'ullana boshladilar hamda til, madaniyat, inson shaxsiyati orqali tadqiq etila boshlagan ushbu yo'nalishning muammolari ilmiy izlanishlarda aks eta boshladi. Til va madaniyat munosabatlari haqidagi muhim ma'lumotlar dastavval V.fon Gumboldt [1], keyinshalik E.Sepir [2], B.Uorf [3] kabi taniqli olimlarning ilmiy asoslangan asarlarida o'z ifodasini topgan va ushbu nazariya yuzasidan izlanishlarning rivojlanishiga

turtki bo'lgan. Hozirda lingvomadaniyatshunoslik sohasining keng ko'lamli ilmiy tadqiqotlari orasida rus tilshunoslari N.F.Alefirenko [4], A.Vejbitskaya [5], S.G.Vorkashev [6], V.V.Vorobyov [7], V.I.Karasik [8], O.A.Kornilov [9], kabi olimlarning xizmatlari beqiyosdir.

Binobarin, olamning lisoniy manzarasida leksik birliklarni o'rganishga qaratilgan bir qancha izlanishlar amalga oshirilgan va xulosalar taqdim etilgan bo'lsada, shog'ishtirish orqali ularning o'ziga xos semantik maydonlari, lingvomadaniy xususiyatlarining o'xshash va farqli jihatlarini oshib berilmagan hamda ularning konseptual tasnifi ishlab shiqilmagan.

Tahlil va natija. Ingliz va o'zbek tillarida xohish-istak kategoriyasini ifodalashning sintaktik usullarini o'rganish jarayoni, tilshunoslik sohasida muhim ilmiy va amaliy natijalarni keltirib chiqardi. Tadqiqot davomida aniqlangan sintaktik farqlar, madaniy kontekst va psixologik jihatlar, hamda o'qitish metodologiyalari, o'quvchilarning xohish-istakni ifodalash ko'nikmalariga ta'sirini ko'rsatadi. Bu jarayon, til o'rganishdagi qiyinchiliklarni tushunishga va ularni bartaraf etish uchun yangi yondashuvlarni ishlab chiqishga yordam beradi.

Sintaktik usullarni taqqoslash jarayonida, ingliz tilida xohish-istak ko'pincha modal fe'llar va ifodalarning keng spektri orqali ifodalanishi, o'zbek tilida esa ko'proq oddiy so'zlar va frazalar yordamida amalga oshirilishi aniqlangan. Bu farqlar, til o'rganuvchilarning ikki tilni o'rganish jarayonida qiyinchiliklarga duch kelishiga sabab bo'lishi mumkin. Misol uchun, ingliz tilidagi "I would like" ifodasi o'zbek tilida aniq bir shaklda "men xohlayman" deb tarjima qilinmaydi, chunki bu ifoda ichki ehtiyoj va ijtimoiy kontekstga qarab turlicha ifodalanishi mumkin. Til

o'rganuvchilarga bu sintaktik farqni anglash va amaliyotda qo'llashda yordam beradigan o'qitish metodlari zarur.

Tadqiqot davomida aniqlangan madaniy kontekst va psixologik omillar, xohish-istak kategoriyasini ifodalashda muhim ahamiyatga ega. O'zbek madaniyatida xohish-istak ifodalari ko'proq odob-axloq qoidalariga mos ravishda shakllanadi, bu esa xohish va istakni ifodalashda ehtiyotkorlikni talab qiladi. Ingliz tilida esa, xohish-istak ko'proq ochiq va bevosita ifodalashga yo'naltirilgan. Bu madaniy farq, til o'rganuvchilarning o'zaro aloqalarida qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin. Shuning uchun, madaniyatshunoslik yondashuvini qo'llash, o'quvchilarga madaniyatlararo aloqalarni hisobga olib, xohish-istakni ifodalashni o'rganishga imkon berishi kutilmoqda.

An'anaviy o'qitish usullari xohish-istak kategoriyasini o'rganishda yetarli samaradorlikni ta'minlamasligi aniqlangan. O'quvchilarning xohish-istakni ifodalashda qiyinchiliklar bilan duch kelishi, o'qitish jarayonlariga yangi yondashuvlarni kiritishni talab qiladi. Interfaol o'qitish metodlarini qo'llash, o'quvchilarning xohish-istakni amaliyotda ifodalashga tayyorlashda samarali bo'lishi mumkin. Interaktiv mashg'ulotlar, rolli o'yinlar va guruhli muhokamalar orqali xohish-istakni o'rganish, til o'rganuvchilarning muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Ingliz tilida xohish va istak "wish", "want", "desire", "hope", "crave" va "yearn" kabi leksik birliklar orqali ifodalanadi. Har bir so'z madaniy va tarixiy kontekstlar ta'sirida shakllangan o'ziga xos ma'nolarga ega. "Wish" ko'pincha imkonsiz yoki xayoliy narsaga intilishni anglatadi, masalan, "I wish I were a bird" ("Men qush bo'lsam edi"), bu anglosakson an'analaridagi tasavvur va shaxsiy erkinlikka moyillikni ko'rsatadi. "Want" to'g'ridan-to'g'ri va amaliy, masalan, "I want water" ("Men suv xohlayman"), ingliz tilida aniqlik va oddiylikka qaratilgan muloqot uslubini aks ettiradi. "Desire" lotincha ildizlardan kelib, murakkab yoki chuqur hissiy ma'no keltiradi, masalan, "a desire for freedom" ("erkinlikka intilish"). "Hope" sabrli optimizmni ifodalaydi, "I hope you succeed" ("Umid qilamanki, muvaffaqiyatga erishasan"), G'arb madaniyatidagi imon va sabr-toqatga urg'u beradi. "Crave" va "yearn" jismoniy yoki nostalgik intilishni ta'kidlaydi, masalan, "I crave sweets" ("Men shirinlikka chanoqman") yoki "I yearn for home" ("Men uyimni sog'indim").

Etimologik jihatdan, bu so'zlar madaniy rivojlanishni ko'rsatadi. "Wish" qadimgi inglizcha "wiscan" ("xohlash")dan, "want" "wan" ("yetishmaslik")dan kelib chiqqan bo'lib, amaliy talabga o'tgan. "Desire" lotincha "desiderare" ("yo'q narsani xohlash")dan, ehtimol "sidus" ("yulduz") bilan bog'liq bo'lib, poetik intilishni aks ettiradi. "Hope" "hopian" ("ishonmoq")dan, "crave" "crafiar" ("talab qilmoq")dan, "yearn" "gearnian" ("sog'inmoq")dan olingan. Madaniy jihatdan, ingliz tilidagi ifodalar individualizm va o'ziga xoslikni ta'kidlaydi. "Make a wish" yoki "wish upon a star" kabi iboralar taqdirni shaxsiy nazorat qilishga ishonchni ko'rsatadi. "I wish I could" kabi modallar bilan spekulativ ohang analitik va ijodiy fikrlashni aks ettiradi. "Hope against hope" yoki "burning desire" kabi iboralar chidamlilik va shuhratparastlikni ko'rsatadi, bu ingliz-amerika qadriyatlariga xosdir.

Pragmatik jihatdan, ingliz so'zlari kontekstga moslashadi. "Want" norasmiy nutqda qisqaligi uchun ustun, "desire" rasmiy nutqda ohangni ko'taradi, "hope" muloyimlikni qo'shadi ("I hope you're well"). Bu moslashuvchanlik ingliz tilining global til sifatidagi rolini ko'rsatadi.

O'zbek tilida xohish va istak "xohlamok", "orzu qilmoq", "tilamoq", "istamoq", va "umid qilmoq" orqali ifodalanadi. "Xohlamok" ko'p qirrali, "Men kitob xohlayman" ("Men kitob xohlayman") kabi amaliy niyatni bildiradi. "Orzu qilmoq" chuqur intilishni anglatadi, "Men sog'likni orzu qilaman" ("Men sog'likni orzu qilaman"), barqarorlikka hurmatni ko'rsatadi. "Tilamoq" barakalarda ishlatiladi, "Senga muvaffaqiyat tilayman" ("Senga muvaffaqiyat tilayman"), altruizmni ta'kidlaydi. "Umid qilmoq" jamoaviy ma'no beradi, "Biz kelajakni umid qilamiz" ("We hope for the future").

O'zbek so'zlarining ildizlari turkiy va forscha ta'sirlarni ko'rsatadi. "Xohlamok" turkiy "niyat qilmoq"dan, "orzu" forscha

"arzu"dan olingan. "Tilamoq" "til" ("til") bilan bog'liq, tilaklarni og'zaki yaxshilik sifatida ko'radi. Madaniy jihatdan, o'zbek ifodalari hamjihatlik va o'zaro bog'liqlikni ta'kidlaydi. To'y yoki bayramlarda "tilaklar qabul bo'lsin" kabi iboralar ilohiy irodaga bog'lanadi, islomiy an'analardan kelib chiqadi. Ingliz tilidagi shaxsiy spekulatsiyadan farqli o'laroq, o'zbek tilida shaxsiy xohish jamoaviy farovonlik bilan uyg'unlashadi.

Taqqoslashda ingliz tili mavhumlik va shaxsiy hokimiyatga, o'zbek tili amaliylik va ijtimoiy aloqalarga e'tibor beradi. "Hope" kelajakka yo'naltirilgan bo'lsa, "umid qilmoq" umumiy intilishni anglatadi. "Desire" shuhratparastlikni, "istamoq" esa burch bilan bog'liqlikni ko'rsatadi. Bu farqlar tilning madaniy ustunliklarini – ingliz tilida individualizm, o'zbek tilida jamoatchilikni – kodlashini ta'kidlaydi.

Ingliz va o'zbek tillarida xohish-istak ma'nosini ifodalovchi leksik birliklar o'zining milliy-madaniy xususiyatlariga ega. Ingliz tilida bu so'zlar individualistik madaniyatning ta'sirini aks ettiradi va aniq, zamonaviy xohishlarni ifodalaydi. O'zbek tilida esa xohish-istak ma'nosini ifodalovchi so'zlar jamoaviy madaniyat, orzu va umidga asoslangan. Bu farqlar tilning madaniy kontekstiga bog'liq bo'lib, ikkala tilning o'ziga xos xususiyatlarini ko'rsatadi. Tilshunoslikda bu jihatlarini o'rganish til va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlikni tushinishda muhim rol o'ynaydi.

Darhaqiqat, tilshunoslikda xohish-istak ma'nosi insonning ichki dunyosini, orzu-umidlarini, ehtiyojlarini va maqsadlarini ifodalashda muhim rol o'ynaydi. Ingliz va o'zbek tillarida xohish-istak ma'nosini ifodalovchi leksik birliklar har bir tilning o'ziga xos milliy-madaniy xususiyatlarini aks ettiradi. Bu mavzu bo'yicha o'tkazilgan ilmiy ishlar va adabiyotlar tahlili orqali ikkala tilning xohish-istak ma'nosini ifodalashdagi o'ziga xos xususiyatlari va madaniy kontekstlari aniqlanishi mumkin.

Ingliz va o'zbek tillarida xohish-istak kategoriyasini ifodalashning sintaktik usullarini o'rganish jarayoni, tilshunoslik sohasida muhim ilmiy va amaliy natijalarni keltirib chiqardi. Tadqiqot davomida aniqlangan sintaktik farqlar, madaniy kontekst va psixologik jihatlar, hamda o'qitish metodologiyalari, o'quvchilarning xohish-istakni ifodalash ko'nikmalariga ta'sirini ko'rsatadi. Bu jarayon, til o'rganishdagi qiyinchiliklarni tushinishga va ularni bartaraf etish uchun yangi yondashuvlarni ishlab chiqishga yordam beradi.

Sintaktik usullarni taqqoslash jarayonida, ingliz tilida xohish-istak ko'pincha modal fe'llar va ifodalarning keng spektri orqali ifodalanishi, o'zbek tilida esa ko'proq oddiy so'zlar va frazalar yordamida amalga oshirilishi aniqlangan. Bu farqlar, til o'rganuvchilarning ikki tilni o'rganish jarayonida qiyinchiliklarga duch kelishiga sabab bo'lishi mumkin. Misol uchun, ingliz tilidagi "I would like" ifodasi o'zbek tilida aniq bir shaklda "men xohlayman" deb tarjima qilinmaydi, chunki bu ifoda ichki ehtiyoj va ijtimoiy kontekstga qarab turlicha ifodalanishi mumkin. Til o'rganuvchilarga bu sintaktik farqni anglash va amaliyotda qo'llashda yordam beradigan o'qitish metodlari zarur.

Tadqiqot davomida aniqlangan madaniy kontekst va psixologik omillar, xohish-istak kategoriyasini ifodalashda muhim ahamiyatga ega. O'zbek madaniyatida xohish-istak ifodalari ko'proq odob-axloq qoidalariga mos ravishda shakllanadi, bu esa xohish va istakni ifodalashda ehtiyotkorlikni talab qiladi. Ingliz tilida esa, xohish-istak ko'proq ochiq va bevosita ifodalashga yo'naltirilgan.

Bu madaniy farq, til o'rganuvchilarning o'zaro aloqalarida qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin. Shuning uchun, madaniyatshunoslik yondashuvini qo'llash, o'quvchilarga madaniyatlararo aloqalarni hisobga olib, xohish-istakni ifodalashni o'rganishga imkon berishi kutilmoqda.

Xulosa. Shunday qilib, tadqiqot natijalari ingliz va o'zbek tillarida xohish-istak kategoriyasini ifodalashning sintaktik usullarini o'rganishda muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Olingan natijalar, til o'qitish jarayonini yanada samarali qilishga xizmat qiladi va madaniyatlararo aloqalarni kuchaytiradi. Bu tadqiqotlar, tilshunoslik va madaniyatshunoslik sohalarida yangi bilimlar va yondashuvlar keltirib chiqarishi kutilmoqda, natijada til o'rganish jarayoni zamonaviy talablarga javob beradigan darajada rivojlanadi.

ADABIYOTLAR

1. Гумбольдт В.Ф. Избранные труды по языкознанию. – М.: Прогресс, 1984. – С. 80.
2. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М.: Издательская группа «Прогресс», 1993. – С. 112.
3. Уорф Б.Л. Отношение норм поведения и мышления к языку// Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1960. Вып. № 1. – С. 174.
4. Алефиренко Н.Ф. Протовербальное порождение культурных концептов и их фразеологическая репрезентация// Филол. науки, 2002. – № 5. – С. 72-81.
5. Вежицкая А. Язык, культура и познание. – М.: Русские словари, 1996. – 416 с.
6. Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании// Филологические науки, 2001. – № 1. – С. 6472.
7. Воробьев В.В. Лингвокультурология: теория и методы. – М., 1997. – С. 32.
8. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. 2-е изд. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
9. Корнилов О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. – М.: ЧеРо, 2003. – 349 с.
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 19-maydagi "O'zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-5117-sonli qarori.